

Джерела та література

1. Bibliographie zum Nationalsozialismus / M. Ruck. – Köln, 1995.
2. Bullok A. Hitler. Eine Studie über Tyrannei. – Düsseldorf, 1961.
3. Binion R. Hitler und die Deutschen. Eine Psychohistorie. – Stuttgart, 1978.
4. Мазер В. Адольф Гитлер. Легенда, миф, действительность. – Ростов-на-Дону, 1998.
5. Фест Й. Гитлер: биография: В 3 т. – Пермь, 1993.
6. Рахшмир П.Ю. “Гитлеровская волна” в буржуазной историографии Запада // Ежегодник германской истории. 1975. – М., 1976.
7. Bracher K.-D. Hitler – die Deutsche Revolution // Die Zeit. – 12.X.1973.
8. Lozek G. Zur Auseinandersetzung mit vorherrschenden burgerlichen Faschismustheorien // Faschismusforschung. Positionen, Problem, Polemik. – В., 1980.
9. Мерцалова Л.А. Германский фашизм в новейшей историографии ФРГ. – Воронеж, 1990.
10. Борозняк А.И. Историки ФРГ о нацизме // Новая и новейшая история. – 1997. – №1.
11. Толанд Д. Гитлер. Биография: В 2 т. – Смоленск, 1993.
12. Буллок А. Гитлер и Сталин: жизнь и власть. Сравнительное жизнеописание: В 2 т. – Смоленск, 1994.
13. Jackel E. Hitlers Weltanschauung. Entwurf einer Herrschaft. – Stuttgart, 1981.
14. Holdebrand Kl. Das Dritte Reich. – München, 1987.
15. Mommsen H. Hitlers Stellung im nationalsozialistischen Herrschaftssystem // Der Nationalsozialismus und die deutsche Gesellschaft. – Hamburg, 1991.
16. Irving D. Fuhrer und Reichskanzler. Adolf Hitler 1933-1945. – München-Berlin, 1989.
17. Nolte E. Der Faschismus in seiner Epoche. – München, 1963.
18. Zitelmann R. Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionars. – Hamburg, 1987.

SUMMARY

The author analyses a great number of West-German historiography literature devoted to the genesis of national-socialism. In the article the accent is made on the searching of such issue as “furer” of German fascism – Adolph Hitler. A brief characteristic of main concepts, such as: a concept of “evil spirit”, psychoanalytic, “Hitler’s wave” of middle 1970s, German’s “discussions of Historians” at 1980s at, is given.

М.М. Бессонова

СХІДНА ЄВРОПА В КОНЦЕПЦІЯХ ТА ПРАКТИЦІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США В УМОВАХ БІПОЛЯРНОГО СВІТУ

Післявоєнна зовнішня політика США була, в цілому, спрямована на знищення СРСР як провідної світової держави, як політичного конкурента в Європі, що призвело до виникнення такої конфронтаційної форми міжнародних відносин, яка в історії отримала назву “холодної війни”. В умовах біполярного світу протягом всього часу існування комуністичних режимів у країнах Східної Європи політика США щодо них базувалася на посиленні, що соціалізм у цьому регіоні був нав’язаний ззовні, а Східна Європа – “найбільш слабка ланка” у світовій системі соціалізму, розрив якої мав сприяти реалізації головної зовнішньополітичної мети Сполучених Штатів.

За визначенням більшості зарубіжних та вітчизняних дослідників, у період до революції 1989 р. Східна Європа була переважно на периферії американських політичних інтересів. Так, К. Богдан, колишній румунський посол у США, у 1989 р. зауважував, що Східна Європа завжди була пріоритетною для Радянського Союзу, в той

час як для США та Заходу в цілому, за винятком Західної Німеччини, залишалася другорядною проблемою [1.-Р.58].

Це склалося ще до початку Другої світової війни. Як визначає український дослідник Б. Канцелярук, східноєвропейський вектор політики США довоєнного періоду формувався у загальноєвропейському контексті, і Східна Європа не становила тоді окремого напрямку інтересів серед американських зовнішньополітичних пріоритетів [2.-С.20].

У повоєнні роки міжнародна ситуація змінилася, але Східна Європа залишилася регіоном другорядного значення для США. І. Коваль, представник Одеського центру досліджень зовнішньополітичних концепцій, зазначає, що східноєвропейська політика США була складовою частиною американського підходу до Європи в цілому, до світової системи соціалізму та, головним чином, до Радянського Союзу [3.-С.71]. За твердженням іншої одеської дослідниці О. Брусиловської, у другій половині 1980-х років наявність національного інтересу США у східноєвропейському регіоні все ще детермінувалася необхідністю перешкоджати переважанню однієї політичної сили в Європі (мався на увазі СРСР) [4.-С.13]. Як визначав професор Я. Новак (США), після Другої світової війни країни Східної Європи вважалися небезпекою для США лише як інтегрована частина військового апарату СРСР, а не самі по собі [5.-Р.76].

Незважаючи на свою другорядність, східноєвропейський регіон посідав значне місце у розробках американського зовнішньополітичного відомства. В умовах біполярного світу (1940–1980-і рр.) політика США щодо нього не залишалася незмінною, що відобразилося у створенні великої кількості доктрин та концепцій. У зв'язку з цим в американській східноєвропейській політиці після Другої світової війни можна виділити декілька етапів. Вони наочно ілюструють еволюцію підходів США до регіону, спричинену як станом американсько-радянських відносин, так і ситуацією в самій Східній Європі та США. Існує декілька варіантів періодизації, які визначаються різними критеріями.

Так, російський дослідник Ю. Давидов детермінує основні періоди східноєвропейської політики через критерій тих сил в регіоні, на які США власне й спрямовували свою діяльність. У дослідженні, яке доведене до 1980 р., він виділяє чотири періоди: (1) 1944-1948 рр.; (2) 1948-1960 рр.; (3) 1961-1971 рр.; (4) 1972-1980 рр. [6.-С.10-14]. Іншим варіантом є періодизація за термінами перебування при владі адміністрацій президентів. Такими етапами можна назвати: (1) 1945-1953 рр.; (2) 1953-1961 рр.; (3) 1961-1969 рр.; (4) 1969-1977 рр.; (5) 1977-1981 рр.; (6) 1981-1988 рр. Інші варіанти періодизації американської східноєвропейської політики в часи “холодної війни” базуються: на визначенні пануючих зовнішньополітичних доктрин, на основі яких власне і реалізовувалася ця політика; на етапах американсько-радянських відносин та ін. У даному огляді зроблено спробу дати узагальнюючу характеристику основних підходів щодо східноєвропейської політики та її реалізації в умовах біполярного світу.

Відразу ж після війни, у другій половині 1940-х років основним завданням США в Європі було запобігти переходу країн регіону до соціалізму, зусилля Вашингтона зосереджувалися на проблемі формування східноєвропейських урядів. Ставка робилася на буржуазних діячів і ті партії, які входили до коаліційних урядів Східної Європи, від яких очікувалося утримання власних країн в “орбіті” Заходу. Саме в цей період була висунута перша із доктрин, а саме “доктрина стримування”, яка стала офіційним зовнішньополітичним курсом адміністрації президента Г. Трумена (1945-1953 рр.). Її запропонував радник посольства США в СРСР Дж. Кеннан у лютому 1946 р. Доктрина “стримування” передбачала активне втручання у внутрішні справи соціалістичних країн Східної Європи, результатом чого через 10-15 років очікувалося зникнення соціалізму як системи держав, яка могла впливати на світовий розвиток. Основні сподівання

покладалися на “вибух зсередини”, а саме на діяльність “контрреволюційних” кіл. За визначенням українського дослідника А. Потехіна, конфронтаційний підхід до проблем Східної Європи тоді лише починав оформлятися, а тому політика США зорієнтовувалася на протидію “радянзації” та збереження країн Східної Європи “відкритими” для американського впливу [7.-С.19].

Закріплення комуністичних режимів у Східній Європі вплинуло на визначення нової мети американської східноєвропейської політики: безпосереднє повалення цих режимів. Основним провідником політики США, так само, як і в попередній період, використовувалися місцеві “контрреволюційні” та антисоціалістичні кола, які були усунуті від влади у своїх країнах. У цей період політика “стримування” остаточно оформилася. Її головним заходом стала економічна блокада соціалістичних країн, яка реалізувалася згідно зі спеціально прийнятим законодавчим актом. У 1949 р. Конгрес США прийняв закон про контроль над експортом, який санкціонував особливий обмежувачий режим у галузі торгівлі зі східноєвропейськими країнами. Були анульовані торговельні домовленості з Чехословаччиною, Болгарією, Румунією, Угорщиною. З 1 січня 1950 р. почав діяти спеціально створений КОКОМ – Координаційний комітет по експортному контролю, що був заснований у 1949 р. До нього спочатку увійшли 15 великих капіталістичних держав, а потім приєдналися й промислово розвинені нейтральні країни. Його основною метою проголошувався власне контроль над експортом до соціалістичних країн. У 1951 р. був прийнятий закон Беттла, який передбачав контроль над наданням зовнішньої допомоги з метою взаємооборони. Цей закон забезпечував право контролю США та країн, які з ними співпрацювали, над експортом у “будь-яку країну або групу країн, які загрожують безпеці США”. Такими країнами проголошувалися східноєвропейські, внаслідок чого Польща та Угорщина були позбавлені доступу до режиму найбільшого сприяння торгівлі. Результатом таких заходів стало зменшення американського експорту до Східної Європи більш, ніж у 200 разів, а імпорту з цих країн до США – у 5 разів [8.-С.279].

Економічну політику, спрямовану проти соціалістичних країн, продовжувала і військова політика, яка втілювалася у створенні НАТО. Одночасно посилилася започаткована раніше таємна “підривна” діяльність проти соціалістичних країн. Потрібно відзначити, що саме в цей період характерною рисою політики США щодо країн Східної Європи стала так звана “подвійна дипломатія”, тобто тісні контакти американської дипломатії з антисоціалістичною опозицією в самих східноєвропейських країнах та з представниками еміграції.

За визначенням А. Потехіна, американський уряд зіткнувся з цілим рядом труднощів у налагодженні співпраці із представниками східноєвропейської імміграції, що було спричинено її неоднорідністю, різними політичними та ідеологічними переконаннями. Проте з кінця 1940-х років держдепартамент США розпочав реалізацію ідеї консолідації східноєвропейської імміграції. Це зробили шляхом створення організацій, які мали об’єднувати всіх представників східноєвропейської діаспори. З 1 червня 1949 р. почав функціонувати Національний комітет Вільної Європи, дещо пізніше виникли Асамблея поневолених європейських народів, Національний комітет поневолених народів [7.-С.28].

Завершення процесу формування східноєвропейської політики США на основі доктрини “стримування” наочно ілюструють дві директиви Ради національної безпеки США (далі – РНБ), в яких були закріплені основні принципи американської діяльності в регіоні. Розглянемо їх трохи детальніше.

Ще у травні 1949 р. представники держдепартаменту підготували проект документа “Політика США щодо країн – радянських сателітів у Східній Європі”. На початку червня того ж року його подали до розгляду на засідання групи планування

політики держдепартаменту США. У серпні 1949 р. цей проект затвердили, а 14 вересня 1949 р. йому надали статусу директиви РНБ-58/2. 8 грудня вона була схвалена президентом Г. Труменом, який власне і визначив Східну Європу як найслабшу ланку у радянській імперії [9.-Р.8]. Директива була надіслана до всіх зовнішньополітичних установ США як вказівка до безпосереднього виконання. У ній головною метою східноєвропейської політики США визначалася ліквідація соціалістичного ладу (“радянської влади”) у країнах-сателітах та встановлення не-комуністичних урядів. У директиві також підкреслювалося, що з огляду на серйозні тактичні міркування, формування несоціалістичних урядів ще не висувалося як першочергове завдання, причиною чого було домінуюче положення СРСР у регіоні [7.-С.29].

У цей період відбувалися й консультації з урядами Великобританії та Франції з метою підписання спільних угод, які б закріплювали спільні інтереси Заходу у “холодній війні” та методах її ведення. У травні 1950 р. на нараді міністрів закордонних справ у Лондоні з невеликими поправками прийняли американський проект документа “Політика щодо радянських сателітів у Східній Європі”, в якому були сформульовані основні принципи координації антисоціалістичних акцій у Східній Європі [7.-С.31].

30 вересня 1950 р. була прийнята ще одна директива – РНБ-68/2, яка визначала довготермінову зовнішньополітичну стратегію США. Головним завданням ставало встановлення “миру по-американськи”, що передбачало фундаментальні зміни і у радянській системі. У цій директиві визнавалося за необхідне широке “розгортання операцій за допомогою таємних заходів у сфері економічної, політичної та “психологічної” війни з метою викликати та підтримати незадоволення в країнах Східної Європи” [8.-С.279].

Практичному втіленню директиви РНБ-68/2 сприяло прийняття у 1951 р. поправки Керстена до закону “Про взаємне забезпечення безпеки”. Згідно з ним США асигнували близько 100 млн доларів на формування “армії визволення”, яка складалася із східноєвропейських емігрантів, та на фінансування активізації нелегальних антирадянськи налаштованих організацій, що розташовувалися безпосередньо у країнах Східної Європи [7.-С.31].

Одним з найголовніших каналів “психологічної війни” стали спеціальні канали радіопропаганди США – радіостанції “Вільна Європа” та “Свобода”, які розгорнули свою діяльність на початку 1950-х років. Право керівництва та контролю за їх діяльністю було передане спецслужбам та органам розвідки США. За визначенням тогочасного голови сенатського комітету із закордонних справ Конгресу США У. Фулбрайта, діяльність цих радіостанцій була невід’ємною частиною зовнішньої політики США щодо Східної Європи та СРСР [10.-С.2].

У 1953 р. відбулася зміна у зовнішньополітичних доктринах, спричинена приходом до влади республіканської адміністрації президента Д. Ейзенхауера (1953-1961 рр.). У січні 1953 р. держсекретар США Дж. Даллес висунув сформульовану ще у травні 1952 р. доктрину “визволення”. Нова доктрина передбачала більш рішучий курс на боротьбу зі світовим комунізмом та мала втілюватися в організації безпосереднього втручання у внутрішні справи соціалістичних країн. Зміну доктрин частково можна пов’язувати із ситуацією, що склалася у Радянському Союзі після смерті Й. Сталіна. Так, професор Колорадського університету Р. Шульзінгер відзначає, що Г. Маленков, який був більше зайнятий внутрішньополітичними проблемами, намагався запропонувати переговори між Сходом та Заходом з приводу питання скорочення військ в Європі. Ця пропозиція була спрямована на досягнення “зменшення довіри” західноєвропейських країн до США, що мало послабити позиції останніх в Європі. США відповіли, що розрядка буде можливою в разі виконання Радянським Союзом ряду умов, серед яких називався дозвіл на існування вільної та єдиної Німеччини з урядом,

сформованим шляхом вільних та таємних виборів; “вільний вибір” для урядів інших східноєвропейських країн. Зрозуміло, що ці умови зовсім не влаштовували СРСР, тому переговори були нереальними [11.-Р.245].

Навесні 1955 р. в США була розроблена так звана “програма політичного наступу на світовий комунізм”, яка передбачала підготовку кадрів для керування операціями опору, пропаганди, підриву та проникнення до країн соціалізму [8.-С.264].

Угорська криза 1956 р. надала можливість Сполученим Штатам відкрито, а не тільки через таємну дипломатію, реалізувати концепцію “визволення”. Проте американська реакція на події в Угорщині була невиразною та нерішучою. Попри проголошення під час виборчої кампанії 1952 р. гасла “визволення” Східної Європи, адміністрація Д. Ейзенхауера нічого не зробила, аби допомогти угорцям. США, зайняті новою передвиборчою кампанією, лише висловили свою підтримку через радіостанцію “Вільна Європа”, розташовану у Мюнхені [11.-Р.249].

У 1960-х роках основною метою США стала політика роз’єднання країн європейської зони соціалізму та протиставлення їх як одна одній, так і СРСР. У цей період у впливових політичних колах США поширювалася думка про необхідність використання нових, більш гнучких тактичних заходів, які мали б сприяти “ерозії”, “розмиванню”, “розм’якшенню” соціалістичної співдружності. Головним заходом передбачався індивідуальний “диференційований підхід” до кожної окремої соціалістичної країни. Цей курс був започаткований під час президентства Дж. Кеннеді (1961-1963 рр.) та офіційно закріплений його наступником Л. Джонсоном (1963-1969 рр.) у доктрині “наведення мостів”, що була висунута навесні 1964 р. Згідно з цією доктриною, метою американської політики у регіоні ставала підтримка в країнах Східної Європи націоналізму, наслідком чого мав бути відхід, ізоляція від соціалістичної співдружності та СРСР. Ставка робилася на “мирну еволюцію” окремих соціалістичних країн до капіталізму: вважалося, що країна, “відірвана” від співдружності, обов’язково рухатиметься як у політичному, так і в соціальному відношенні у бік західної системи.

Реалізація доктрини “наведення мостів” та диференційованого підходу здійснювалася через застосування принципу “винагороди”, а саме надання певних торговельних та різних економічних пільг, кредитів тим соціалістичним країнам, які “віддалялися” від соціалістичного блоку. Прикладом такої політики можна назвати взаємини США з Югославією: як тільки наявним ставало ускладнення відносин цієї країни з СРСР, США відразу ж поновлювали їй допомогу [12.-С.6,11].

Саме в цей період значно зросла діяльність зовнішньополітичного апарату пропаганди США, яка до цього відігравала другорядну роль, а тепер набула першочергового значення. Радіостанції “Вільна Європа” та “Свобода” розцінювалися як основні важелі, за допомогою яких здійснювалася маніпуляція східноєвропейською аудиторією. Слід відзначити, що політика “наведення мостів” проголошувалася у руслі заяв про необхідність подолання “холодної війни” та ліквідації розколу Європи, налагодження тісного економічного співробітництва. С. Корт, тогочасний президент Фонду радіостанції “Вільна Європа”, зазначав, що діяльність цієї станції та радіо “Свобода” сприяла розрядці міжнародної напруги [10.-С.13]. Зближення між Сходом та Заходом вважалося за реальне в разі можливості для населення східноєвропейських країн та СРСР здійснювати м’який, але постійний тиск на їх владу у напрямку подальшої лібералізації та більш тісних контактів із Заходом. А така можливість існувала лише за умов доступу цього населення до західних джерел інформації [10.-С.14].

Значну міжнародну проблему становила Берлінська криза 1961 р. та, зокрема, виникнення Берлінської стіни, яке, за оцінками ЦРУ, порушило функціонування

спеціальних інфраструктур, створених американською розвідкою [13.-С.150]. Проте це було скоріше виявом американсько-радянських ускладнень, яке ледве не призвело до початку третьої світової війни, ніж реалізацією американської східноєвропейської політики. Інший кризовий момент – “Празька весна” 1968 р., яка так само, як і угорське повстання 1956 р., не викликала якихось конкретних публічних заходів з боку уряду США, окрім засудження. Основною причиною цього американські дослідники називають одномоментні міжнародні кризи в інших регіонах, до яких США були залучені безпосередньо, та які за своїм характером були аналогічними радянському втручання у Східну Європу. Якщо у 1956 р. це був конфлікт, пов’язаний із Суецьким каналом, то у 1968 р. це була війна у В’єтнамі. Окрім того, США були знов зайняті суто внутрішніми проблемами, а саме – президентською передвиборчою кампанією [14.-Р.384-385]. Така пасивна реакція на безпосереднє втручання СРСР у внутрішнє життя народів Східної Європи на фоні проголошених США гасел боротьби проти насильницьки нав’язаного їм комунізму демонструвало поверховий та у чомусь вибірковий характер цієї боротьби.

У цілому, 1960-і роки продемонстрували відхід від заходів, спрямованих на безпосереднє повалення соціалістичного ладу в країнах Східної Європи, та перехід до використання більш мирних засобів політики.

Адміністрації президентів Р. Ніксона (1969-1974 рр.) та Дж. Форда (1974-1977 рр.) були зацікавленими у покращенні американсько-радянських відносин, що відобразилося у появі підходу “розрядки” міжнародної напруженості [15.-Р.311]. Тому, згідно з так званою “доктриною Сонненфельда”, яка визнавала Східну Європу як “регіон природного інтересу” СРСР, політика США щодо соціалістичних країн була підпорядкована стану американсько-радянських відносин та не передбачала відкритого втручання у справи регіону.

Проте водночас, на початку 1970-х років ті зовнішньополітичні концепції, які раніше детермінували східноєвропейську політику США, переглядалися та переоцінювалися. Сутність полягала у розумінні того, що можливість безпосередньо впливати на внутрішній розвиток соціалістичних країн була скоріше теоретичною, ніж практичною. Тому відбувся перехід до застосування нового принципу – принципу “підключення” до внутрішніх ідеологічних, соціальних та політичних проблем східноєвропейського регіону. Саме цей принцип став визначальним у подальшій американській політиці щодо Східної Європи.

У 1970-х роках активність США у регіоні спрямовувалася на подальшу “ерозію” соціалістичного устрою в окремих східноєвропейських країнах. Особливістю цього періоду стала орієнтація на підтримку тих сил у країнах регіону, які висловлювали своє невдоволення існуючою політичною системою та виступали за впровадження у Східній Європі так званого “плюралістичного суспільства”. За визначенням Ю. Давидова, ці сили в регіоні розглядалися американськими політичними колами як ті, що можуть бути використані з метою трансформації соціалізму у Східній Європі. Безпосередніми заходами США були підтримка дисидентських груп в організаційному оформленні опозиції, сприяння легалізації цієї опозиції.

Принцип “підключення” був зорієнтований не тільки на використання тих можливостей, які виникали в Східній Європі. Сутність його полягала у створенні сприятливого зовнішнього, а інколи і внутрішнього довкілля тим східноєвропейським процесам, які вважалися вигідними для інтересів США. Цей принцип застосовувався всіма адміністраціями у 1970–1980-х роках, хоча кожна з них по-різному наповнювала його зміст. Якщо адміністрація Р. Ніксона визнавала Східну Європу як зону інтересів СРСР, то більш радикальна у цьому відношенні адміністрація Дж. Картера (1977-1981 рр.) відносила цей регіон до так званих “буферних зон”, в яких ступінь впливу обох

супердержав не був зафіксованим, що давало США таке саме право, як і Радянському Союзу, втручатися у справи східноєвропейських країн [6.-С.41].

Один із засобів, який використовувався США для опосередкованого втручання у внутрішні справи східноєвропейських країн, був зафіксований у поправці Джексона-Веніка до Торговельного закону 1974 р. Ця поправка передбачала можливість надання тій чи іншій країні статусу найбільш сприятливої нації у разі офіційного підтвердження з боку уряду цієї країни дозволу вільної еміграції для своїх громадян. Згідно з цією поправкою, більшість комуністичних держав мала також можливість отримати кредити від американського уряду, проте це залежало від наявності та дієвості еміграційного законодавства, тобто від внутрішньої політики комуністичних режимів.

За часів адміністрації Дж. Картера США намагалися відкрито протиставляти СРСР його союзникам та за допомогою ідеологічних та економічних методів впливати на соціалістичні країни. Серед конкретних проявів принципу “підключення” були: кампанія боротьби за права людини, дисидентська проблема, спостереження за соціально-політичною кризою у Польщі [16.-С.270].

Слід відзначити, що принцип “диференційованого підходу” зберігався, а “підключення” спрямовувалося перш за все до тих процесів, які вважалися довготерміновими. Саме в цей період активно застосовувалася і так звана політика “кризової дипломатії”, яка полягала у тому, щоб використовувати будь-яку кризову ситуацію у Східній Європі для досягнення основних цілей американської політики в регіоні. Одним з напрямків “кризової дипломатії” було створення такої міжнародної атмосфери, яка б перешкоджала наданню допомоги ззовні тим силам, які сповідували соціалізм. Іншим напрямком була підтримка опозиційних сил у східноєвропейських країнах, що полегшувалося самою кризовою ситуацією, бо в умовах конфлікту протистояння урядових та опозиційних кіл було більш-менш легальним [6.-С.42].

Найбільш яскраво політика “кризової дипломатії” та “підключення” проявилася під час конфлікту у Польщі між опозиційною профспілкою “Солідарність” та урядом. “Солідарність” була сформована та організована самими поляками, а США тільки “підключалися” до її діяльності. Під час президентства Дж. Картера, США надавали незначну допомогу “Солідарності” у вигляді постачання літератури та множувальної техніки. Все робилося поза межами Польщі: головною умовою було зберігання таємності допомоги, бо будь-який натяк на підтримку ззовні давав Москві підставу оголосити, що “Солідарність” діяла як зброя ЦРУ, що вказувало на втручання США у внутрішні справи Польщі [17.-С.72].

Введення в цій країні військового стану у грудні 1981 р., коли до влади у США вже прийшла адміністрація Р. Рейгана (1981-1988 рр.), зробило неможливим “відрив” Польщі від СРСР. Наслідком цього стало застосування засобів економічної війни: були введені обмеження на постачання Польщі товарами, у тому числі і продовольчими, та знов припинена дія режиму найбільшого сприяння торгівлі. При адміністрації Р. Рейгана створили спеціальну “кризову групу” на чолі з віце-президентом Дж. Бушем, на засіданнях якої обговорювалися проблеми розвитку конфлікту у Польщі. З нею співпрацювали розвідка Пентагону, ЦРУ, держдепартамент, керівництво радіостанції “Голос Америки” [16.-С.353].

У березні 1982 р. була прийнята директива РНБ-32, яка рекомендувала “нейтралізацію” радянського впливу у Східній Європі за допомогою таємних та інших заходів підтримки антирадянських організацій в цьому регіоні. Слід пригадати і затверджену у серпні 1982 р. директиву РНБ-54, в якій офіційно підтверджувалося, що Сполучені Штати у східноєвропейській політиці використовують “диференційований підхід” [18.-С.61]. Серед основних елементів стратегії адміністрації Р. Рейгана можна назвати таємну фінансову, розвідувальну та політичну допомогу руху “Солідарності” в

Польщі, що мало гарантувати збереження опозиції у центрі радянської імперії [17.-С.18]. Ситуація у Польщі використовувалася США для введення різних санкцій проти СРСР. Були заборонені польоти літаків Аерофлоту до США, обмежений доступ до портів, закрито радянське торговельне представництво у Нью-Йорку. Окрім того, був блокований експорт передових технологій до Радянського Союзу, американським фірмам заборонялося продавати нафтове та газове обладнання та ін. [16.-С.354].

У 1984 р. Р. Рейган затвердив ще одну директиву – РНБ-75, в якій ще раз підкреслювалося, що США не погоджуються на існування сфери впливу СРСР поза межами цієї держави та намагатимуться зменшувати її через пошук та використання всіх можливостей, які дозволятимуть це зробити. Основним завданням було поглиблення економічних проблем з метою спровокувати кризу в усій радянській системі [17.-С.226].

У середині 1980-х років в американській таємній політиці щодо Східної Європи з'явилися нові риси, а саме намагання зв'язати між собою підпільні опозиційні рухи, які активізувалися у різних соціалістичних країнах. У цей період США фінансово допомагали вже не тільки “Солідарності”, а й чеській опозиції – організаціям “Хартія-77” та “Світські католики” [17.-С.421-422].

Торговельні санкції проти Польщі, які дедалі більше сприяли поглибленню кризи польської економіки, давали можливість США висувати свої вимоги комуністичному уряду цієї країни, серед яких були: встановлення національної згоди (тобто припинення переслідувань опозиції) та звільнення політичних в'язнів [17.-С.437].

У другій половині 1980-х років, в умовах наявних ознак зростаючої кризи Радянського Союзу, США продовжували таємну “підривну” діяльність у східноєвропейському регіоні через підтримку не тільки польської, а й чеської, угорської опозиції. Наприкінці жовтня 1986 р. було опубліковано звернення до народів Східної Європи із закликом знищити радянське іго, підписане 122 видатними дисидентами Польщі, Східної Німеччини, Угорщини, Чехословаччини. Цей лист-заклик за допомогою західних емігрантів був розповсюджений по всій Східній Європі та опублікований на Заході, окрім того, він зачитувався у програмах радіостанцій “Вільна Європа” та “Свобода”. Ця акція східноєвропейських дисидентів безпосередньо відповідала цілям американської політики в регіоні та була повністю в контексті директиви РНБ-32 [17.-С.440].

За свідченням Дж. Поіндекстера, тогочасного члена Ради національної безпеки США, фінансова та матеріально-технічна допомога “Солідарності”, та, в менших обсягах, іншим антикомуністичним групам у Східній Європі тривала до початку революцій 1989 р. Головне, зберігався таємний характер цієї допомоги. Це було спричинено тим, що східноєвропейські країни, незважаючи на кризовий стан Радянського Союзу, все ще залишалися у сфері його геополітичних інтересів.

Події 1989 р. у регіоні викликали необхідність переосмислити підходи США щодо Східної Європи та розробити нові принципи американської східноєвропейської політики. Саме антитоталітарні революції завершили післявоєнний етап цієї політики, протягом якого, як відзначив на слуханнях у Палаті Представників Конгресу США професор Дж. МакАдамс, “американська політика щодо Східної Європи завжди була лише одним із аспектів політики США щодо СРСР” [19.-Р.9].

Джерела та література

1. Bogdan C. Crossing the European Divide // Foreign Policy. – 1989. – Summer, №75.
2. Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки. – К., 1995.
3. США: Современная внешнеполитическая мысль. Анализ концепций американской политологии 80-х годов. – Одесса, 1992.

4. Брусиловська О.І. Політика США щодо країн Східної Європи після Другої світової війни: аналіз концепцій сучасної американської політології: Автореф. дис... канд. істор. наук. – Одеса, 1996.
5. U.S. Foreign Policy toward Eastern Europe. 101 US Congress. Senate. Committee on Foreign Relations. Subcommittee on European Affairs. Hearing. 26 July, 1989. – Washington, 1989.
6. Давыдов Ю.П. Эволюция политики США в отношении социалистических стран Восточной Европы 1945-1980 гг.: Автореф. дис... д-ра истор. наук. – М., 1982.
7. Потехин А.В. Формирование политики США в отношении государств Восточной Европы после Второй мировой войны: Автореф. дис... д-ра истор. наук. – К., 1989.
8. Современные Соединенные Штаты Америки: Энцикл. справочник. – М., 1988.
9. Hutchings R. American diplomacy and the end of the Cold War: an insider's account of U.S. policy in Europe, 1989-1992. – Washington, 1997.
10. Голяков С.М. Специальные каналы радиопропаганды США на службе психологической войны (к истории деятельности радиостанций “Свободная Европа” и “Свобода” 1949-1972 гг.): Автореф. дис... канд. истор. наук. – М., 1974.
11. Schulzinger R. American Diplomacy in the twentieth century. – N.Y.; Oxford, 1994.
12. Качура Ю.Б. Югославия в концепциях и внешней политике США в 60-е гг.: Автореф. дис... канд. истор. наук. – К., 1989.
13. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. 40-ві – 90-ті роки ХХ ст.: Курс лекцій: Навч. посібник. – К., 1997.
14. Stromberg R. Europe in the Twentieth Century. – Englewood Cliffs, 1992.
15. Kellogg W. American History the easy way. – Nauppage, 1995.
16. Мельников Ю.М. Сила и бессилие: внешняя политика Вашингтона. 1945-1982 гг. – М., 1983.
17. Швейцер П. Победа: Роль тайной стратегии администрации США в распаде Советского Союза и социалистического лагеря. – Минск, 1995.
18. Коваль И.Н. Последняя битва “холодной войны”: Восточноевропейская политика сверхдержав в концепциях зарубежной политологии (80-е – нач. 90-х гг.). – Одесса, 1999.
19. Roundtable Discussion on Recent Developments in East Germany. 101 US Congress. House of Representatives. Committee on Foreign Affairs. Subcommittee on Europe and the Middle East. 21 November, 1989. – Washington, 1989.

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of main doctrines and conceptions of the US-East-European policy at the period of the Cold War. The author consistently proves that this one was closely connected with the US policy towards the Soviet Union and was of a minor importance in American system of foreign policy priorities at that time.

